

İBN FERHÛN, Bedreddin

(بدرالدین ابن فرحون)

Ebû Muhammed Bedrûddîn Abdullah
b. Muhammed b. Ebî'l-Kâsım
Ferhûn el-Ya'merî
(ö. 769/1367)

Hadis, fıkıh,

Arap dili ve edebiyatı âlimi.

6 Cemâziyelâhîr 693'te (4 Mayıs 1294) Medine'de doğdu. Aslen Tunusludur. Endülüslü olduğu da söylenmektedir. Hac maksadıyla Mekke'ye yaptığı elli civarındaki seyahati dışında Medine'den hiç ayrılmadı ve İslâmî ilimlerin hemen her dalında başta babası olmak üzere pek çok hocadan ders aldı. Kendisinden Kur'an öğrenip aynı zamanda rivayette bulunduğu Ebû Abdullah el-Kasrî ile Muhammed b. Hureys es-Sebtî, İzzeddin Yûsuf ez-Zerendî, Vâdiâşî, Râdiyyüddin et-Taberî onun hocalarından bazılarıdır. Tanınmış talebeleri arasında Zeynüddin el-İrâkî ve yeğeni Burhâneddin İbn Ferhûn anılabilir. Şerefeddin Ebû Seken el-Mısırî'nin, İbn Ferhûn'un hocalarını ve onlardan yaptığı rivayetleri bir araya getiren birçok meş-yeha* hazırladığı kaydedilmektedir (İbn Ferhûn, I, 454).

Hadis ilmi yanında tefsir, fıkıh ve fık-hû'l-hadîs alanlarında geniş ilim sahibi olan ve Arap dilinde otorite kabul edilen İbn Ferhûn hayatının önemli bir kısmında Mâlikî fıkıhı okuttu. İbn Atıyye'nin tefsirine bu eseri ezbere okuyabilecek derecede vâkıftı. 746 (1345) yılından itibaren yaklaşık yirmi dört yıl Medine kadılığına vekâlet etti.

Zaman zaman mihraba geçip namaz kıldırmasına rağmen kendisine teklif edilen Mescid-i Nebvî imam-hatipliği görevini Hz. Peygamber'e ve onun yüce makamına olan saygısından dolayı kabul etmedi. Sünnete son derece bağlı olduğundan bid'at ehli fırkalarla daima mücadele etti, belki de bu yüzden iftiraya uğrayarak kısa bir süre hapsedildi, ancak durum anlaşıncaya serbest bırakıldı.

Güzel ahlâkı ve cömertliği sayesinde halk arasında çok sevilen İbn Ferhûn, Medine'nin zenginlerinden olması sebebiyle pek çok köle satın alarak hürriyetine kavuşturmuş, bizzat kaleme aldığı vasiyet-nâmesinde öldüğünde yoksullara dağıtmak ve köle âzadı için kullanılmak üzere 30.000 dinar ayırmış, geliri fakirlerin ihtiyacına harcanması şartıyla bir de fırın yapılmasını istemiştir. İbn Ferhûn 10 Rebîülâhîr 769'da (4 Aralık 1367) Medine'de vefat etti.

Eserleri. 1. *el-'Udde fi i'râbi'l-'Umde*. İki cilt olduğu belirtilen bu eserde Cemmâli'ye ait *'Umdetü'l-ahkâm*'da yer alan hadislerin i'râbı, lügat ve iştikak tahlilleri yapılmıştır. Burhâneddin İbn Ferhûn, bunun müellifin en son eseri olduğunu kaydederek daha önce yazılmış benzerlerinden çok farklı geniş bir çalışma olduğunu söylemektedir (*ed-Dibâcû'l-müzheb*, I, 457). Eserin bir nüshası İskenderiye'dedir (el-Mektebetü'l-belediyye, Hadis, nr. 4). 2. *Şerhu kifâyeti't-tullâb fi şerhi muhtaşari'l-Cellâb*. İbnü'l-Cellâb'ın (ö. 734/1333-34) Mâlikî fıkına dair *et-Tefrî'* adlı eserinin İbrâhîm b. Hasan er-Rib'î tarafından yapılmış *es-Sehlû'l-bedî'* isimli muhtasarının şerhidir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 427). İbn Ferhûn'un kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şunlardır: *ed-Dür-rû'l-mahallîs mine't-Taqaşşî ve'l-Mûlahhîş* (Kâbisî'nin *el-Mûlahhîş*'i ile İbn Abdülber en-Nemerî'nin *et-Taqaşşî* adlı eserinin fıkıh bablarına göre birleştirilip özetlenmesi suretiyle meydana getirilmiş bir eserdir); *Keşfü'l-muğattâ (ğuttâ) fi şerhi muhtaşari'l-Muvaţta'* (dört cilt olduğu belirtilen bu eser bir önceki kitabın şerhidir); *Nihâyetü'l-ğâye fi şerhi'l-âye* (bazı âyetlerin soru-cevap biçiminde tefsir edildiği bir çalışmadır); *Şifâ'ü'l-fu'âd fi i'râbi Bânet Sü'âd* (eserde Kâ'b b. Züheyr'in *Kaşidetü'l-bürde*'sinin i'râbı yapılmıştır); *Şerhu Kavâ'idî'l-i'râb li'bni Hişâm* (İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Muğni'l-lebîb* adlı eserinin şerhidir); *et-Teyşîr fi'il-meyî'l-binâ ve't-tagyîr fi'n-naḥv*; *el-Mesâlikü'l-celiyye fi'l-kavâ'idî'l-'Arabîyye*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, I, 454-459; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 300; *Keşfü'z-zunûn*, I, 427; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 606; II, 221; *İzâhu'l-meknûn*, II, 95; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, I, 467; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mu'elliḥîn*, VI, 137; Hüseyin b. Muhammed Şevât, *Medresetü'l-hadîş fi'l-Kayrevân*, Riyad 1411, II, 845; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 7-8, 383.

MEHMET ALİ SÖNMEC

İBN FERHÛN, Burhâneddin

(برهان الدين ابن فرحون)

Ebû'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhânüddîn
İbrâhîm b. Âlî b. Muhammed
el-Ceyyânî el-Medenî
(ö. 799/1397)

Mâlikî fakihî ve biyografi yazarı.

Medine'de doğdu. Hopkins doğum tarihi olarak 760 (1359) yılı civarını vermekteyse de biyografik kaynaklarda yer alan 799 (1397) yılında yaklaşık yetmiş (veya

doksan) yaşında iken öldüğüne dair bilgilerden bu tesbitin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca hocalarından Cemâleddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Matarî'nin 741'de (1340), Muhammed b. Ahmed el-Akşehrî'nin ise daha erken tarihte vefat ettiği göz önünde bulundurulursa İbn Ferhûn'un 729 (1329) yılından daha önceki bir tarihte doğmuş olması ihtimali kuvvet kazanır. Birçok âlim yetiştiren bir aileye mensup olup büyük dedelerinden Ferhûn'a nisbetle İbn Ferhûn lakabıyla tanınmıştır. Adnânîler'den Ya'mer b. Mâlik'in soyundan geldiği için Ya'merî, ataları fetihle birlikte Endülüs'e gidip bir süre Ceyyân (Jaen) şehrinin Üyyân köyünde ikamet ettiği için Üyyânî nisbeleriyle de anılır. Annesi ve babaannesi Hz. Peygamber'in soyundandır. İlk eğitimi babasından ve amcası Bedreddin İbn Ferhûn'dan alıp onlardan hadis dinledi. Affüddin Abdullah el-Matarî, İbn Câbir el-Vâdiâşî, İbn Arafe (Ebû Abdullah İbn Arafe'nin babası), İbn Câbir el-Hewârî, İbn Merzûk el-Hatîb, Zübeyr b. Âli el-Üsvânî gibi âlimlerin derslerine devam etti. Fıkıh, usûl-i fıkıh, ferâiz, nahiv, hadis, kazâ, ve-sâik (noterlik) ve biyografi alanında maharet kazandı. 775'te (1373) Humus'a, aynı yıl veya bir yıl sonra Mısır'a ve 792'de (1390) Kudüs ve Dimaşk'a gitti.

Rebîülâhîr 793 (Mart 1391) tarihinde Medine kadılığına tayin edilen İbn Ferhûn ölünceye kadar bu görevde kaldı. Kendisinden oğlu Ebû'l-Yümn Muhammed, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Ya'merî, Ebû'l-Feth Şerefeddin Muhammed b. Ebû Bekir el-Merâgî, Muhammed b. Hâlid İbn Zehre, Muhammed b. Muhammed el-Matarî, Hüseyin el-İcî, İbn Ebû Usaybia gibi âlimler hadis dinledi (öğrencilerinin bir listesi için bk. *İrşâdû's-sâlik*, I, 32-34; İbn Fehd dönemindeki çeşitli âlimlerin İbn Ferhûn'la olan hocalık-talebelik ilişkisine ayrı ayrı temas eder, bk. *bibl.*). Mâlikî mezhebinin Medine'de yayılmasına öncülük eden İbn Ferhûn adalet ve takvâsıyla halkın sevgisini kazandı. 10 Zilhicce 799 (4 Eylül 1397) tarihinde Medine'de vefat etti ve Bakî Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *ed-Dibâcû'l-müzheb* fi ma'rifeti a'yânî 'ulemâ'l-mezheḥ*. Mâlikî fıkıh âlimlerinin biyografisine dair olup daha sonra üzerine çeşitli zeyiller yazılmıştır (Fas 1316, 1317, 1319; Kahire 1319, 1329, 1351, kenarında Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî'nin *Neylû'l-ibtihâc* adlı zeyli olarak;

I-II, nşr. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr, Kahire 1972). 2. *Tebşiratü'l-hükkâm fi usûli'l-akziye ve menâhici'l-aşkâm*. Mâlikî mezhebine göre muhakeme usulünü konu alan en önemli ve hacimli eserdir. Üç ana bölümden meydana gelen eserin ilk bölümünde yargı kavramı ve önemi, kadıyla ilgili hükümler, dava konusu ve tarafları, dava ve çeşitleri, beyyine, şahitlik, yemin, mahkeme kâtipliği; ikinci bölümde beyyine çeşitleri, son bölümde ise siyâset-i şer'iyye konuları işlenmiştir. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (I-II [kenarında İbn Selmûn'un *el-İkdü'l-munazzam*'ı olarak], Bulak 1301 [Muhammed İliş'in *Fethu'l-'Aliyyi'l-mâlikadlı* eseriyle], Bulak 1300, 1301; Kahire 1319, 1321, 1378/1958; Fas 1301; nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd, Kahire 1406/1986). 3. *Dürretü'l-ğavvâş fi muhâdarati'l-havâş*. Fıkıh lugazlarını ihtiva eden ve Mâlikî fıkhdına bu türün ilk örneği kabul edilen eser fıkıh konularına göre düzenlenmiş altmış yedi babdan oluşmaktadır (nşr. Muhammed Ebû'l-Ecfân – Osman Bittîh, Kahire-Tunus 1980; Beyrut 1400/1980, 1406/1985). 4. *İrşâdü's-sâlik ilâ ef'âli'l-menâsik*. Hac menâsiğiyle ilgili olup Muhammed b. Ebû'l-Ecfân tarafından neşredilmiştir (I-II, Kartâc 1989). 5. *Teshîlû'l-mühimmât fi şerhi Câmi'i'l-ümmehât*. Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in Mâlikî fıkhdına dair *el-Muhtasar*'ının (*Câmi'u'l-ümmehât*) şerhidir (yazma nüshası için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 226; *Suppl.*, II, 226). 6. *Keşfü'n-nikâbi'l-hâcib min muştalaḥi İbni'l-Hâcib*. *Teshîlû'l-mühimmât*'a mukaddime olarak yazdığı ve eserdeki bazı terimleri açıkladığı müstakil bir risâledir (nşr. Hamza Ebû Fâris – Abdüsselâm eş-Şerîf, Beyrut 1990).

Müellifin kaynaklarda adı geçen, bir kısmına diğer eserlerinde atıfta bulunduğu bazı eserleri de şunlardır: *el-Munteḥab fi müfredâtı İbni'l-Baytâr* (İbnü'l-Baytâr'ın tıp ve eczacılıkla ilgili *el-Câmi' li-müfredâtı'l-edviye ve'l-aḡziye* adlı eserinden [I-IV, İstanbul 1291] seçmelerden oluşmaktadır); *İkldü'l-usûl* (Şehâbeddin Karâfî'nin *Tenkiḥu'l-fuṣûl*'ünün muhtasarı olup tamamlanmamıştır); *Burûku'l-envârî'l-muvaẓẓiha li-envâḡi ṭuruḡi'd-da'vâ* (Yargılama hukukuna dair olduğu anlaşılan bu eser birçok kaynakta *Burûku'l-envâr fi simâ'i'd-da'vâ* adıyla zikredilir ve müellifin tamamlanmamış eserleri arasında gösterilir; ancak müellif eserin adından ilk şekliyle söz etmektedir, bk. *Tebşiratü'l-hükkâm*, I, 252); *Kitâbü'l-His-*

be (müellif *Tebşiratü'l-hükkâm*'da bu eserine de atıfta bulunur. bk. II, 203).

BİBLİYOGRAFYA :

Burhâneddin İbn Ferhûn, *Dürretü'l-ğavvâş fi muhâdarati'l-havâş* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân – Osman Bittîh), Beyrut 1406/1985, neşredenlerin girişi, s. 13-29; a.mlf., *İrşâdü's-sâlik* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân), Kartâc 1989, neşredenlerin girişi, I, 19-60; a.mlf., *Keşfü'n-nikâbi'l-hâcib min muştalaḥi İbni'l-Hâcib* (nşr. Hamza Ebû Fâris – Abdüsselâm eş-Şerîf), Beyrut 1990, neşredenlerin girişi, s. 27-36; a.mlf., *Tebşiratü'l-hükkâm*, Bulak 1301, I, 252; II, 203; İbn Kâdî Şühbe, *Târîḡ* (nşr. Adnân Dervîş), Dimaşk 1977, I, 623; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 48; a.mlf., *İnbâ'ü'l-ğumr*, III, 338; Necmeddin İbn Fehd, *Mu'cemü's-ş-şüyûḡ* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Riyad 1982, s. 52, 60, 109, 130, 132, 137, 144, 148, 173, 220, 266, 267, 312, 393; Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-laṭife fi târiḡi'l-Medineti's-Şerife*, Beyrut 1993, I, 81-82; Bedreddin el-Karâfî, *Teuṣihu'd-Dibâc* (nşr. Ahmed eş-Şetyevî), Beyrut 1403/1983, s. 45-46; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-ḡicâl*, I, 182-183; Ahmed Bâbâ et-Tinbûktî, *Neylû'l-İbtihâc* (İbn Ferhûn, *ed-Dibâc*'u'l-müẓhebe içinde), Kahire 1329-30, I, 33-35; *Keşfü'z-zunûn*, I, 339, 762; II, 1106; Serkis, *Mu'cem*, I, 202-203; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz 1347, I, 255; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 222; Brockelmann, *GAL*, II, 226; *Suppl.*, II, 226; Karatay, *Arapça Basmalar*, s. 272-273; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 725-726; Münecid, *Mu'cem*, V, 37-38; Hacıvî, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 271; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabiyyetü'lletî nüṣiret fi Mısr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1980, s. 49, 169; a.mlf., *el-Kütübü'l-'Arabiyyetü'lletî nüṣiret fi Mısr fi'l-karni't-tâsi* 'aşer, Kahire 1990, s. 64-65; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 227; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'lemetü'l-fikḡi'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 92-93; Ma'a'l-Mektebe, s. 125-126; Elena de Felipe – Fernando Rodríguez, "Las Fuentes de Ibn Farhûn en las Biografías de Alfaques de al-Andalus", *Estudios Onomástico-Biográficos de al-Andalus* (ed. María Luisa Ávila), Granada 1989, II, 211-245; G. C. Anawati, "Textes arabes anciens édités en Egypte au cours des années 1981 à 1984", *MIDEO*, XVII (1986), s. 178-179; Hamza Ebû Fâris, "Keşfü intikâbi'l-ḡicâb min muştalaḥi İbni'l-Hâcib li'bn Ferhûn", *Mecelletü'l-Veşâ'ik ve'l-maḡtûṭât*, II/2, Trablus 1987, s. 391-401; Moh. Ben Cheneb, "İbn Ferhûn", *İA*, V/2, s. 733-734; J. F. P. Hopkins, "İbn Farhûn", *IE* (İng.), III, 763.

CENGİZ KALLEK

İBN FERRÛH

(ابن قروخ)

Ebû Muhammed Abdullâh
b. Ferrûh el-Fârisî el-Kayrevânî
(ö. 176/792)

Hadis ve fıkıh âlimi.

115 (733) yılında Endülüs'te dünyaya geldi. Doğum tarihinin 110 (728-29) ve Endülüs'te iken adının Abdûs olduğu da (Kâdî İyâz, I, 340) rivayet edilmektedir. Ho-

rasan asıllı olan ailesi kendisi çok küçükken İfrîkiye'ye göç ederek Kayrevan'a yerleştiği için Horasânî ve İfrîkî, ayrıca Yemâmî nisbeleriyle de anılır. Öğrenimine Kayrevan'da başladı; Abdurrahman b. Ziyâd el-İfrîkî, İmam Mâlik'in talebesi Hâris b. Esed el-Kafsî gibi hocalardan faydalandı. İfrîkiye'den ilim için seyahate çıkan ilk şahıs olduğu söylenen İbn Ferrûh (Hüseyn b. Muhammed Şevât, II, 741) 145 (762-63) yılı civarında Medine'ye gitti. Orada İmam Mâlik'in derslerine devam etti; ayrıca Üsâme b. Zeyd el-Leyfî ile Hişâm b. Urve'den hadis dinledi. Mekke'de Süfyân es-Sevrî başta olmak üzere pek çok kimseden hadis rivayet etti. Kûfe'de A'meş, İbn Ebû Zâide ve Abdullah b. Avn gibi âlimlerden faydalandı. Ebû Hanîfe ile tanışarak ondan çeşitli meselelere dair fıkḡî görüşleriyle pek çok hadis dinleyip kaydetti. Aralarında tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden olanların da bulunduğu çok sayıda hocadan istifade ettikten sonra Kayrevan'a döndü ve Ukbe Camii'nde ders okutmaya başladı. Saîd b. Ebû Mer-yem, Bühlûl b. Râşid, Habîb b. Saîd, kendisinden en çok hadis rivayet eden Ma'mer b. Mansûr, Hallâd b. Hilâl ve Yahyâ b. Sellâm onun talebeleri arasında yer alır.

İbn Ferrûh, Kayrevan Emîri Ravh b. Hâtîm el-Mühellebî tarafından kadı tayin edilmek istendiğinde bu görevi kabul etmemiş ve ancak baskı altında buna razı olmuşsa da henüz ilk davada karşılaştığı davalara yalvararak kendisinden bir hü-küm istememelerini talep etmesi üzerine emîr, yerine başka birini tavsiye etmesi şartıyla onu bırakacağını söylemiş, İbn Ferrûh da Abdullah b. Gânim'i teklif ederek kurtulmuştur. Fakat Abdullah b. Gânim'in hemen her davada kendisine başvurarak görüşünü sormasından rahatsız olmuş, hem Kayrevan'dan uzaklaşmak hem de haccetmek niyetiyle Mısır'a, oradan da Hicaz'a gitmiştir. Mektupla bilgi alışverişinde bulunduğu İmam Mâlik'le Medine'de ikinci defa buluşmuş, yanındakilere Abdullah b. Ferrûh'u "Kayrevan fakihî" diye tanıtan İmam Mâlik, kendisine sorulan soruları ona yöneltip verdiği cevapları tasdik etmek suretiyle ilmine olan güvenini göstermiştir. İbn Ferrûh 176'da (792) Medine'den ayrıldıktan sonra uğradığı Kahire'de vefat etmiş ve Mukattam tepesi eteğinde defnedilmiştir. Ölüm tarihinin 175 olduğu da söylenmiştir.